

ШИРЯЄВА

Людмила Володимирівна
nvzakharchenko777@gmail.comд.е.н., професор, Одеський
національний морський
університет

ДАЩЕНКО

Світлана Валеріївна

студент, Одеський національний
університет імені І.І. Мечникова

ЛАПТЄВА

Вікторія Василівна

к.е.н., ст. викладач, Київський
національний торгово-економічний
університет

УДК 331.101.262

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

HUMAN CAPITAL IN ENSURING ECONOMIC SECURITY OF THE COUNTRY

Проаналізовано обставини прояву і укріплення реальних загроз економічній безпеці держави. Надано пропозиції з активізації людського потенціалу як механізму нейтралізації наявних загроз безпечному розвитку, укріпленню людського капіталу. Показано, що людський капітал, як запас знань, навичок, досвіду має здібність не тільки накопичуватись в процесі інвестування, але матеріально і морально зношуватись.

Проанализированы обстоятельства проявления и укрепления реальных угроз экономической безопасности страны. Представлены предложения по активизации человеческого потенциала как механизма нейтрализации объективных угроз безопасному развитию, укреплению человеческого капитала. Показано, что человеческий капитал, как запас знаний, навыков, опыта имеет склонность не только накапливаться в процессе инвестирования, но и материально и морально изменяться.

The circumstances, manifestations and strengthening of real economic threats to the security of the country are analyzed. The proposals to enhance the human potential as a mechanism to neutralize the threat to the security of the objective development, enhancement of human capital are presented. It has been shown that human capital is the stock of knowledge, skills, experience tends to build up not only in the investment process, but also the material and moral change.

Ключові слова: капітал, безпека, людський, ресурс, модель, функція, реформи, загрози, ріст

Ключевые слова: капитал, безопасность, человеческий, ресурс, модель, функция, реформы, угрозы, рост

Keywords: equity, security, human, resource model function that reforms threats increase

ВСТУП

В даний час наша країна переживає складний період свого розвитку [1]. Об'єктивно назріваючі зміни в переважній більшості сфер суспільного життя відбуваються з великими труднощами. Перехід до нових форм державного управління та суперечливості правової бази, відсутність науково обґрунтованої концепції реформ, політичної нестабільності і інерційності мислення породили цілий ряд проблем, загострення яких висуває на передній план проблему забезпечення національної безпеки держави [2].

В сучасній Україні в зв'язку з глибоким і тривалим спадом виробництва, зниженням рівня і якості життя людей з'явилися нові і загострилися існуючі небезпеки і загрози. У міжнародних відносинах наша країна стикається з прагненням ряду держав використовувати ситуацію, що виникла в економічній, політичній, воєнній і соціальній сферах, в своїх інтересах, на шкоду Україні. Все це висуває на передній план проблему забезпечення економічної безпеки держави [11, с. 5]. В даний час по переважній більшості макроекономічних показників економічна безпека країни нижче критичної межі.

В процесі дослідження автори спиралися на праці наступних вчених: Н. Захарченко [4], В. Захарченко [11], Р. Кучукова [6], Ю. Лисенка [7], В. Мунтіяна [8], Є. Олейнікова [9], В. Ярочкіна [12] та ін. Але у цих працях недостатньо враховано фактор глобалізації світової економіки, роль людських відносин у процесі непередбаченої господарської діяльності та її результатів. Все це вимагає, щоб менеджери різних рівнів розуміли сутність економічної безпеки, основні загрози, кількісні та якісні показники оцінки рівня економічної безпеки з урахуванням фактору глобалізації економічних відносин.

МЕТА СТАТТІ полягає у визначенні зв'язків між втратами у людському капіталі та кризою в економіці, розробці заходів по укріпленню людського капіталу в Україні в умовах глобалізації економічних відносин.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, нормативно-правові акти.

Для вирішення поставлених завдань були використані наступні методи: аналізу і синтезу, логічного узагальнення, аналогій, порівняльного зіставлення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасна цивілізація знає безліч різноманітних потреб, які утворюють певну систему. Американський психолог А. Маслоу, творець ієрархічної теорії потреб, виділяє п'ять їх груп або рівнів, які він представив у вигляді своєрідної піраміди. На другому місці за ступенем важливості, нагальності для життєдіяльності людей (після фізіологічних потреб) знаходяться потреби в безпеці. Дослідженню цієї системної категорії приділяється в даний час велика увага. Загальновідоме визначення її сутності можна представити в такий спосіб: «Безпека – захищений стан, в якому не загрожує небезпека чогось [3, с. 77]. Або: «Безпека економічна – стан економіки, що забезпечує достатній рівень соціального, політичного і оборонного існування і прогресивного розвитку країни, невразливість і незалежність її економічних інтересів по відношенню до можливих зовнішніх і внутрішніх погроз і впливів» [3, с. 78]. Одним з основних механізмів, здатних перебороти численні загрози економічній безпеці України, в даний час є докорінне вдосконалення і зміцнення людського потенціалу (капіталу). Дана проблема набула сьогодні загальнодержавного характеру [1, 2].

Світова практика свідчить про те, що найбільшого успіху досягають ті країни і окремі фірми, в яких використовується модель соціально-економічного розвитку з людським фактором в основі. Фактично це виражається в тому, що інвестиції в людину перевищують інвестиції в машини і обладнання. Людський капітал формується за рахунок інвестицій в підвищення рівня і якості життя населення, в тому числі в виховання, освіту, здоров'я, знання, підприємницькі здібності, інформаційне забезпечення, безпеку і економічну свободу людей, а також в науку, культуру, мистецтво [6, с. 25].

Історія людської цивілізації показує, що людський капітал завжди був одним з основних чинників прогресу, які зумовили успіхи одних країн і невдачі інших. Особливо показово вплив даного феномена на зростання економіки на прикладі Японії. У цій країні, яка дотримується століттями ізоляціоністської політики, завжди був високий рівень людського капіталу, включаючи освіту і тривалість життя. На початку ХХ ст. середня кількість років навчання дорослого населення в Японії становила 5,4 роки, в Італії – 4,8 роки, в США – 8,3 роки, а середня тривалість життя – 51 рік (приблизно, як і в Європі і США). В Україні ці показники дорівнювали відповідно 1-1,2 року і 33-35 років. Тому Японія за рівнем стартового капіталу виявилася готовою в ХХ ст. зробити технологічний ривок і увійти в число передових країн світу [8].

Слід також проаналізувати стан з людським капіталом в Україні – хоча б за останні три роки – після завершення Революції гідності. За цей час було прийнято понад 400 реформаторських законів. Змін зазнали практично всі силові структури України: армія, поліція, дорожня інспекція, прокуратура, судочинство. Все це повинно було привести до вико-

рінення корупції в силових відомствах, але, поки призвело лише до збільшення кількості злочинів в 2 рази і такого ж зниження їх розкриття.

Але головні показники діяльності влади – це все ж стан економіки і добробуту громадян країни. ВВП з 2013 р. впав удвічі – з 183 млрд. дол. до 90 млрд. дол. в 2015 р. Золотовалютні резерви – з 20,5 млрд. дол. зменшилися в 3 рази – з 8 грн. за долар в 2013 р. до 27 грн. в 2017 р. Інфляція досягає 80%.

До свромайдану рядовий пенсіонер отримував 1000 грн. в місяць, що за тим курсом дорівнювало приблизно 180 дол. США. Зараз пенсіонерам щомісяця видають по 1300 грн. З огляду на ослаблення національної валюти пенсія зменшилася практично в 4 рази – до 46 дол. в місяць.

На цьому тлі особливо важкими представляють тарифи ЖКГ. Ціни за газ зросли на 280 %, а за тепlopостачання – на 78 %. При таких розцінках платежі за комерційні послуги в 2 рази перевищують дохід простого українця. В результаті 30 % жителів вже не в змозі платити за ЖКГ, а 60 % вимагають субсидії.

Людський капітал є самостійним економічним ресурсом, фундаментом зростання ВВП в поєднанні з НТП в сучасних умовах. Відмінність даного ресурсу від природних ресурсів, класичної праці і звичайного капіталу полягає в необхідності постійних підвищених інвестицій в нього та існування значного часового лагу у віддачі від цих інвестиційних вкладень. У розвинених країнах світу на початку ХІХ ст. в людський капітал вкладалося приблизно 20 % всіх коштів, а в фізичний капітал – 80 %. Через 200 років, на початку ХХІ ст. ситуація зі структурою сукупного капіталу в країнах Заходу і Японії стала протилежною – відповідно 80% і 20% [12, с. 178]. Причому основна частка інвестицій в людський капітал в передових країнах здійснює держава, в чому і полягає одна з найважливіших її функцій в частині регулювання економіки. На сучасному етапі НТП інвестиції у високотехнологічні галузі при низькому рівні і якості людського капіталу не приносять належної віддачі. Порівняно швидкі успіхи таких держав, як Тайвань, Гонконг, Сінгапур, Китай, Греція, Іспанія, Португалія та ін. підтверджують висновок про те, що фундаментом для формування людського капіталу є висока культура основної маси населення цих країн [4].

Передовий досвід ряду країн світу з одного боку, а також складності і труднощі в соціально-економічному розвитку сучасної України – з іншого поставили питання про серйозне коригування обраного курсу реформування економіки нашої країни. У практичному плані слід переглянути ставлення до обраної в якості зразкової моделі розвитку, заснованої на теорії економічної рівноваги. Все більше фахівців висловлюють припущення про те, що застосування в Україні догматичної теорії економічної рівноваги служить лише ширмою для виправдання практики розграбування країни. І на Заході все частіше приходять до висновку, що ця теорія зживає себе, уступаючи місце концепції підвищення регулюючої ролі держави, покликаної активізувати людський потенціал як головний фактор безпечного розвитку країни.

Активізації людського потенціалу як механізму нейтралізації сформованих загроз безпечному розвитку суперечить концепція формування «ефективних» приватних власників [7]. В сучасній Україні вони досягли успіху в основному з розтягування, присвоєння загальнонародної власності і вивезенні капіталу за кордон. Тотальне переміщення власності і доходів від держави і масового споживача до нечисленної економічної еліти, фінансової олігархії позбавило виробництво внутрішнього імпульсу розвитку, нейтралізувало дію масового людського капіталу і прирекло економіку на стагнацію. Природі економічної безпеки в більшій мірі відповідає концепція формування великих самоврядних структур з колективною формою власності. Таку ідею, стосовно села, відстоював Н.Д. Кондратьєв: «... якщо ми хочемо мати більш високу продуктивність праці, якщо ми хочемо більш швидкого розвитку продуктивних сил в сільському господарстві, ми не можемо допустити надто значного подрібнення господарства» [5, с.173]. На цьому шляху будуть створюватися колективи, члени яких отримують можливість не тільки ефективно працювати і заробляти кошти для гідного життя, а й працювати плідно, реалізуючи свій людський потенціал. Роль цього потенціалу в забезпеченні безпечного розвитку, в подоланні загроз особливо рельєфно проявляється в аграрному секторі.

В рамках реалізації національного проекту «Розвиток АПК» в даний час значно більше уваги приділяється виділенню кредитів. Однак слід мати на увазі, що не всякий селянин є дбайливим господарем і зуміє раціонально використовувати надані кредити. У нас вже були періоди, коли в ейфорії фермеризації кредити видавалися будь-кому, хто бажає стати фермером. Деякі використовували ці кредити далеко не в фермерських цілях. Не слід ідеалізувати селянство як соціальний тип. Йому, як і іншим верствам населення, притаманні своя специфіка, свої риси. Зокрема, селянам притаманні консерватизм і опір змінам. Звідси елементи небажання колективізації, малий інтерес до фермеризації. Селянин насторожено ставитися до влади, особливо, коли стикається з моментами неповаги, несправедливості, а то і насильницьких методів. Тому багато рис, що приписуються селянину як природні, насправді є захисною реакцією на примус. Відхід з сьогоднішньої села молоді, процвітаюче пияцтво є відповіддю на безвихідність, на відсутність умов для нормальної трудової діяльності. Все це деформувало інтерес до праці і призвело до зниження і навіть згасання трудового ентузіазму, всього людського капіталу на селі.

Хибність аграрної політики, як правило, складалася в ігноруванні корінних інтересів селянства. Основною метою підтримки на перший план висувався результат зростання виробництва сільськогосподарської продукції. У той час як головна мета аграрної політики має полягати в підвищенні добробуту трудівників села. І вже на цій базі можна забезпечувати стійке виробництво сільськогосподарської продукції. Саме такою є діалектика взаємодії сільського людського потенціалу і забезпечення продовольчої безпеки країни.

Зрозуміло, «больові точки» людського потенціалу, які породжують загрози безпечному розвитку суспільства, існують не тільки в АПК, а й у всій національній економіці. Загальнонаціональною проблемою, що значно знижує людський потенціал, є надмірне розшарування суспільства за рівнем доходів: величина коефіцієнта, що показує співвідношення доходів 10% найбагатшого і найбіднішого населення, досягла рекордного рівня – 16 разів. Тим часом як за радянських часів цей розрив не перевищував 5 разів. Причому критично небезпечним, що створює загрози для соціальної обстановки, вважається 7-8-кратний розрив. Така нерівність викликає масове почуття несправедливості і гальмує економічне зростання. Статистичні дані про зростання реальних доходів в середньому на душу населення не викликають загальної довіри, оскільки зрозуміло, що зростання середніх показників забезпечується переважно надприбутками невеликої частини населення.

За рівнем доходів на душу населення Україна відстає від провідних країн Заходу в 10-15 разів, а в таких сферах, як наука, освіта, медицина, - в 20-30 і більше разів. І це при тому, що природна складова національного багатства в розрахунку на душу населення в порівнянних оцінках в 5 разів перевищує аналогічний показник Норвегії та Канади, в 6 разів – США, в 20 – Німеччини, Великобританії і Франції, в 38 – Японії і в 80 раз – Китаю. За оцінкою ООН, годинна заробітна плата нижче 3 дол. є граничною. Середня зарплата в нашій країні набагато нижче цього порогового значення. Якщо в розвинених країнах частка заробітної плати і соціального страхування в ВВП становить відповідно 45-47% і 12-18%, а в сукупності 57-65%, то в Україні всі показники занижені: питома вага зарплати у ВВП – 26%, а внесків на соціальне страхування – 7,5%, в сукупності – 33% ВВП, тобто вдвічі менше, ніж в розвинених країнах. Такий стан паралізує творчі сили працівника, обумовлює соціальну напруженість в суспільстві, породжує апатію і т.д.

Багаторічна практика підтверджує, що однією з кореневих причин руйнування економіки країни є реалізована модель приватизації [9]. У процесі її здійснення були зроблені дві принципові помилки: одночасно з приватизацією активів підприємств їх новим господарям була надана можливість приватизації і присвоєння рентного доходу. Цьому значною мірою сприяло те, що держава як один з основних власників підприємств усунулася від управління своїм майном. Панівні висоти в економіці займають тепер підприємства приватної або змішаної форми власності. Сьогодні за кількістю доларових мільйонерів Україна поступається невеликій кількості країн. Однак за таким показником, як сукупний їх стан до ВВП країни ми маємо абсолютний рекорд: за підсумками 2016 р. цей показник склав 30% (в США всього 6%). Українські мільярдери нарощують свої статки в 3 рази швидше, ніж зростає ВВП країни. Тому першочергове завдання сьогодні - зупинити процес приватного, несправедливого привласнення національного багатства країни, розширити державну власність на основі і в інтересах всього суспільства.

Критичний аналіз зазначених вище результатів українських реформ міститься в книзі американського економіста, лауреата Нобелівської премії Дж. Стігліца «Глобалізація: тривожні тенденції» [10]. В оцінці економічної політики східноєвропейських країн вчений вказує на дві помилки: були створені стимули швидше до грабежу державної власності, ніж до накопичення капіталу; знищені ті деякі досягнення, які залишила радянська епоха. Одне з таких досягнень – високий рівень людського потенціалу. Інша частина промотаної спадщини – відносна рівність. З цих причин визнання незаконності приватизації 1990-х рр. є коренем майнової нерівності в Україні, – абсолютно необхідна умова. Таке визнання важливе для довгострокового функціонування економіки України. Дж. Стігліц вважає, що гарантія прав власності, а також економічне зростання, який вона робить можливим, залежить, перш за все, від легітимності цих прав в очах громадськості. Якщо на тих, хто володіє багатством, дивляться як на злочинців, то ніяка юридична система не може забезпечити безпеку такої власності.

Пристаючи до тотальної приватизації державної власності, її ідеологи обіцяли, що з приходом ефективного приватного власника різко підвищиться ефективність виробництва і покращиться життя населення. Проте час показав, що порочна приватизація, нав'язана Україні ззовні (зокрема, МВФ), сприяла не економічному успіху країни, а створення монопольних структур в сировинному секторі і зникнення інноваційної конкуренції. Звідси і результати – криміналізація економіки і влади, концентрація і монополізація виробництва в руках вузького кола власників. За роки реформ за часткою в світовому національному продукті Україна виявилася відкинутою на багато років назад [4, с. 531-534].

Для оцінки міжнародної глобальної безпеки країни слід використовувати систему індикаторів, що характеризують її місце а територіальному просторі, в народонаселення, в запасах і видобутку корисних копалин, в лісових ресурсах, в фінансово-банківських активах, в експорті та імпорті, в обсязі ВВП на душу населення. У цій системі чітко простежуються диспропорції між індикаторами, що характеризують, з одного боку, територіальний простір, природно-ресурсний потенціал і його використання, а з іншого – фінансовий потенціал, обсяги ВВП, міжнародну торгівлю (експорт-імпорт), рівень і якість життя. Наш природно-ресурсний потенціал в рази перевищує фінансовий потенціал, обсяг ВВП, експорт і ВВП на душу населення. Багато диспропорцій склалися неодноразово. Але за роки реформ вони посилювалися, особливо в частині соціальних показників.

ВИСНОВКИ

Все вищевикладене підтверджує прямий, безпосередній зв'язок між втратами в людському капіталі та кризою в економіці за час ринкових реформ. В результаті небувало глибокого для мирного часу і затяжної кризи економіка України відкинута назад за обсягом виробництва, конкурентоспроможності

продукції, ефективності управління. Очевидно, що без вирішення проблеми кардинального зростання рівня і якості українського людського капіталу неможливо вирішувати головні проблеми країни і зупинити зниження рівня її економічної безпеки. Зміцнення людського капіталу в Україні можливо здійснити за кількома напрямками. Назвемо лише деякі з них:

1) розробити комплексну програму фінансування і стимулювання зростання величини і якості українського людського капіталу;

2) здійснити декриміналізацію України (в умовах кримінально-бюрократичної держави рішення проблеми росту людського капіталу в принципі неможливо);

3) кардинально збільшити прями державні і приватні інвестиції в людський капітал;

4) значно розширити обсяги державних інвестицій в дошкільну і шкільну освіту;

5) реформувати систему вищої освіти в напрямку придушення корупції і закриття слабких комерційних вузів;

6) прискорено створювати національні інноваційну та венчурну системи;

7) здійснити ефективну трансформацію медичного обслуговування населення.

Дане дослідження виконано в межах роботи над НДР «Стратегічні орієнтири модернізації економіки України та її регіонів» (№ ДР 0114U001554).

Список використаних джерел

1. Програма діяльності КМ України // Урядовий кур'єр. – 2016. – №75. – с.4-5.
2. Про основи національної безпеки України: Закон України // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 139.
3. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – М.: ИНЭ, 2002. – 1280 с.
4. Захарченко Н.В. Координация субъектов высокотехнологической деятельности / Н.В. Захарченко // Экономический простір. – 2015. – № 100. – С.136-147.
5. Кондратьев Н.Д. О крупнокрестьянских хозяйствах. Особое мнение / Н.Д. Кондратьев – М.: Наука, 1993. – Кн.1. – 343 с.
6. Кучуков Р. Проблемы конкурентоспособного развития / Р. Кучуков // Экономист, 2007. – №8. – С. 24-33.
7. Механизмы управления экономической безопасностью / Под ред. Ю.Г. Лысенко. – Донецк: Дон НУ, 2002. – 178 с.
8. Мунтян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтян. – К.: Вид-во КВШ, 1999. – 462 с.
9. Основы экономической безопасности. Уч.-практ. пособие / Под ред. Е.А. Олейникова. – М.: ЗАО Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.
10. Стиглиц Дж. Глобализация: тревожные тенденции / Дж. Стиглиц. – М.: Прогресс, 2003. – 285 с.
11. Экономическая безопасность бизнеса в трансформационной экономике / Под ред. В.И. Захарченко. – Одесса: Бахва, 2015. – 188 с.
12. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы / В.И. Ярочкин. – М.: Ось-89, 2003. – 352 с.